

ปัญหาสิทธิความเสมอภาคการพิจารณาคดีคุ้มครองผู้บริโภคของไทย*

PROBLEMS OF EQUAL RIGHTS AND CONSUMER

PROTECTION CASES IN THAILAND

สมชัย ทรัพย์ศิริผล* และ มัทยา จิตติรัตน์

Somchai Supsiriphun* and Muttaya Jittrut

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

Faculty of Law, Bangkok Thonburi University, Bangkok, Thailand

*Corresponding author E-mail: somchai532111@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับหลักความเสมอภาคทางกฎหมายในการพิจารณาคดีคุ้มครองผู้บริโภคของไทย 2) เพื่อศึกษาหลักการ แนวคิดเกี่ยวกับการคุ้มครองผู้บริโภคและกฎหมายวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค 3) เพื่อศึกษามาตรการในทางกฎหมายเกี่ยวกับคดีวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค เพื่อให้มีประสิทธิภาพและเป็นประโยชน์ต่อผู้บริโภคเป็นการวิจัยทางนิติศาสตร์เชิงคุณภาพค้นคว้าและวิเคราะห์เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ตำรา บทความทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ รวมทั้งบทบัญญัติของกฎหมาย พร้อมทั้งศึกษาเปรียบเทียบกับต่างประเทศ ผลการศึกษาพบว่า 1) ปัญหาสิทธิความเสมอภาคการพิจารณาคดีคุ้มครองผู้บริโภคของไทยองค์การที่จะดำเนินคดีแทนผู้บริโภคตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 มีได้เฉพาะคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภคและสมาคมที่คณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภครับรอง ส่วนพระราชบัญญัติความรับผิดชอบความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสินค้าที่ไม่ปลอดภัย พ.ศ. 2551 มีองค์กรที่ดำเนินคดีแทนผู้บริโภค ได้แก่ คณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค สมาคมและมูลนิธิ คณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภคให้การรับรองตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองผู้บริโภค จะเห็นได้ว่ากฎหมายทั้งสองฉบับ มีปัญหาขัดแย้งตามข้อกฎหมาย 2) สิทธิของผู้บริโภคเกี่ยวกับกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคที่ได้รับความเสียหายจำนวนมาก การฟ้องคดีบริโภคของไทยยังอยู่ในลักษณะคดีที่ผู้เสียหาย ต่างคนต่างฟ้องได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์เดียวกัน ซึ่งไม่สอดคล้องกับแนวความคิดเกี่ยวกับทรัพย์สินที่มีจำนวนจำกัด คำพิพากษาของศาลในแต่ละคดีอาจทำให้ผลประโยชน์ของสมาชิกกลุ่มที่ยังไม่ได้ฟ้องคดีลดลง 3) แนวทาง พบว่า ผู้บริโภคจะต้องดำเนินการบังคับคดีด้วยตนเอง จึงมีกระบวนการขั้นตอนที่ยุ่งยากเมื่อบทบัญญัติของกฎหมายที่ทำให้ผู้บริโภคไม่ได้รับการชดเชยเยียวยาอย่างรวดเร็ว ไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมายวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค

คำสำคัญ: สิทธิความเสมอภาค, คุ้มครองผู้บริโภค, การพิจารณาคดี

Abstract

The objectives of this study are 1) To study concepts and theories regarding the principles of legal equality in Thai consumer protection cases; 2) To study the principles Concepts about consumer protection and consumer court procedural law. 3) To study legal measures regarding consumer court procedural cases. To be effective and beneficial to consumers, it is qualitative

* Received May 11, 2024; Revised May 21, 2024; Accepted May 28, 2024

legal research, researching and analyzing various related documents such as textbooks, academic articles, theses, including legal provisions. Along with studying comparisons with other countries, the results found that: 1) Problems of equal rights in consumer protection cases in Thailand. Organizations that will prosecute cases on behalf of consumers according to the Consumer Case Procedure Act B.E. 2008 can only have committees. Protect consumers and associations certified by the Consumer Protection Board as for the Act on Liability for Damages Caused by Unsafe Products, B.E. 2008, there are organizations that take legal action on behalf of consumers, including: Consumer Protection Committee Associations and Foundations The Consumer Protection Board provides certification in accordance with the law on consumer protection. It can be seen that both laws There are conflicting problems according to the law. 2) Rights of consumers regarding consumer protection laws that have caused a lot of damage. Consumer litigation in Thailand is still in the nature of cases in which the injured party Different people sued for damages from the same incident. This is inconsistent with the concept of limited assets. The court's judgment in each case may reduce the interests of class members who have not yet filed a lawsuit. 3) The guidelines find that consumers must proceed with enforcement actions themselves. Therefore, there is a complicated process when the provisions of the law prevent consumers from receiving quick compensation. It is not consistent with the spirit of the Consumer Procedure Law.

Keywords: Equal Rights, Consumer Protection, Trial

บทนำ

จากสภาพที่ผู้บริโภคอาศัยอยู่ในสังคมแบบต่างคนคนต่างอยู่โดยเฉพาะในสังคมเมืองและการเข้าถึงผู้บริโภคในสังคมชนบทผ่านสื่อต่าง ๆ จากหลายปีที่ผ่านมาประเทศไทย มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว เมื่อผู้ประกอบการนำความรู้ทางด้านเทคโนโลยีมาใช้ในการผลิตสินค้าและบริการ เพื่อลดต้นทุนในการผลิตและย่นระยะเวลาในการผลิต เป็นผลให้สินค้าและบริการไม่ได้คุณภาพตามที่ผู้บริโภคต้องการ และอาจเป็นอันตรายต่อผู้บริโภคได้ ผู้บริโภคจึงตกอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบในทุก ๆ ด้าน และเมื่อเกิดข้อพิพาทเกี่ยวกับการบริโภคสินค้าและบริการ การจะระงับข้อพิพาทและการเยียวยาความเสียหายต้องใช้เวลาอันยาวนาน และมีขั้นตอนการพิสูจน์ข้อเท็จจริงที่ยุ่งยากซับซ้อน ซึ่งกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคในประเทศไทย ตามประวัติศาสตร์ของแต่ละประเทศมีความแตกต่างกันในส่วนของประเทศไทยกฎหมายไทยแบ่งออกเป็น 2 ยุค คือ ยุคก่อนสมัยใหม่ (Pre-Modern Law) และยุคสมัยใหม่ (Modern Law) โดยถือเอาช่วงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์มีจุดแบ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่ประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากกฎหมายตะวันตก ซึ่งเป็นกฎหมายสมัยใหม่เข้ามาในประเทศจนมีการจัดทำประมวลกฎหมาย (Codification) สำหรับการแบ่งยุคประวัติศาสตร์กฎหมายไทยตามแนวของศาสตราจารย์ แบ่งเป็น 4 สมัย คือ สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยสามรัชกาลแรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 4 สมัยรัชกาลที่ 5 และสมัยประมวลกฎหมาย (แสงว นุญเฉลิมวิภาส, 2548); (กุลพล พลวัน, 2558) สำหรับการพิจารณาคดีและการลงโทษผู้กระทำผิด จากหลักฐานในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงปรากฏชัดว่า ในสมัยสุโขทัยมีระบบการพิจารณาคดีหรืออาจกล่าวได้ว่า มีกฎหมายลักษณะตราการแล้ว ดังข้อความที่ว่า “ลูกเจ้าลูกขุนผิแลผิตแผกแสกกว้างกัน สนวนดูแท้แล้ว จึงแล่งความแก่ข้าด้วย ชื่อ บ่ข้าผู้ลัก มักผู้ซ่อน” คือ เมื่อมีข้อพิพาท ให้พิจารณาและตัดสินไปโดยข้อสัตย์สุจริต นอกจากนี้ยังมีข้อความที่กล่าวเตือนไว้ว่า “เห็นข้าว่าท่านบ่ใคร่พิน เห็นสินท่านบ่ใคร่เดือด” หมายความว่า เห็นของเขาย้ายินดีอยากได้ อย่าโลภเห็นแก่ลาภสักการ ให้พิจารณาพิพากษาอรรถคดีด้วยความ

ชื่อสัตย์ยุติธรรมไม่ว่าคู่ความฝ่ายใดจะเป็นเจ้าขุนมูลนาย หรือเป็นเพียงราษฎรสามัญ ก็ต้องไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใด (ปรัชญา อยู่ประเสริฐ, 2551)

หลักฐานทางประวัติศาสตร์อีกเรื่องที่สะท้อนให้เห็นแนวคิดการปกครองในสมัยสุโขทัย คือ วรรณกรรมเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง ซึ่งพระยาสิทธิ หรือพระมหาธรรมราชาที่ 1 ได้ทรงนิพนธ์ขึ้นขณะอยู่ในฐานะของอุปราช ไตรภูมิพระร่วง หรือชื่อตามต้นฉบับเดิมว่า “เตภูมิกถา” เป็นตัวอย่างแห่งความยุติธรรมไว้หลายแห่ง เช่น ผู้ปกครองต้องให้ความรัก ความเมตตา ต่อประชาชนทุกกลุ่มเหล่าในสังคมอย่างเสมอภาคกัน พิจารณาตัดสินคดีอย่างเที่ยงธรรมและประสาทความยุติธรรมโดยเร็ว ตัดสินคดีความด้วยความละเอียดรอบคอบโดยใจเป็นธรรม (แสง บุญเฉลิมวิภาส, 2548)

สำหรับระบบศาลของไทยในอดีตได้ใช้กฎหมายตราสามดวงเป็นหลักในการพิจารณาตัดสินมาถึง รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์จึงทรงมีพระราชดำริให้ปฏิรูประบบกฎหมายและระบบศาลของไทย ก่อนเป็นอันดับแรกพระองค์ทรงได้โปรดเกล้าให้ผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายจากต่างประเทศเข้ามาดำเนินการปฏิรูประบบกฎหมาย ขณะนั้นประเทศไทยมี 2 ระบบ คือ ระบบกฎหมายจารีตประเพณีหรือคอมมอนลอว์ (Common Law System) ของประเทศอังกฤษ และระบบประมวลกฎหมาย (Civil Law System) ที่ใช้กัน ภาคพื้นยุโรป พระองค์ทรงมองว่าระบบกฎหมายของไทยมีแนวโน้มไปในทางระบบประมวลกฎหมาย มากกว่า จึงทรงตัดสินพระทัยเลือกระบบประมวลกฎหมายในการปฏิรูประบบกฎหมายไทย ต่อมาในปี พ.ศ. 2447 รัฐบาลไทยได้แต่งตั้งให้ นายยอร์ช ปาดู (Georges Padoux) นักกฎหมายชาวฝรั่งเศสเป็นที่ปรึกษาในการร่างกฎหมาย จึงเกิดประมวลกฎหมายฉบับแรกของไทย คือ ประมวลกฎหมายลักษณะอาญา ประกาศใช้เมื่อวันที่ 15 เมษายน 2451 (เดือนเด่น นิคมบริรักษ์ และสุธีร์ ศุภนิศย์, 2541)

ปัจจุบันเห็นได้ว่าผู้ผลิตต่างมุ่งหาวิธีที่จะลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มผลกำไรให้ได้มากที่สุด ประกอบกับความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีที่ทันสมัยทำให้ระบบเศรษฐกิจมีความซับซ้อนมากขึ้น การผลิตสินค้าหรือบริการจึงพัฒนาอย่างรวดเร็วเกินกว่าที่ผู้บริโภคจะตามทัน ทำให้ผู้บริโภคไม่สามารถปรับตัวได้ทันกับความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยี ๆ ได้ ผู้บริโภคจึงไม่อาจได้รับผลตอบแทนอย่างคุ้มค่ากับเงินที่ตนต้องจ่ายค่าสินค้าหรือบริการไป รัฐจึงจำเป็นต้องหาทางช่วยเหลือเยียวยาหรือออกกฎหมายมาคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภค สำหรับประเทศไทยได้มีการตราพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 เพื่อคุ้มครองผู้บริโภครวมทั้งมีการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อคุ้มครองผู้บริโภคมากขึ้น แต่สิทธิของผู้บริโภคที่จะได้รับการพิจารณาและชดเชยความเสียหาย ยังไม่ได้รับการคุ้มครองอย่างแท้จริง เนื่องจากผู้บริโภคที่ได้รับความเสียหายต้องนำคดีขึ้นสู่ศาลด้วยตนเอง เพื่อเยียวยาความเสียหายหรือผู้บริโภคที่เป็นผู้เสียหายได้ ไปร้องขอต่อคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภคให้ดำเนินการฟ้องคดีแทนตน เมื่อนำคดีขึ้นสู่ศาลและดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาลต้องใช้กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งที่มีอยู่เดิมซึ่งอยู่ภายใต้แนวความคิดที่ว่าทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน สามารถสู้คดีในความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริโภคกับผู้ประกอบธุรกิจ (สุทธิชัย วัฒนรุ่ง, 2544) ในปัจจุบันตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ไม่เท่าเทียมกัน อาทิเป็นฐานะทางเศรษฐกิจ การศึกษา หรืออำนาจต่อรอง ทางเศรษฐกิจ ทำให้ไม่สามารถคุ้มครองผู้บริโภคได้อย่างแท้จริง จึงมีความจำเป็นต้องสร้างระบบวิธีพิจารณาความผู้บริโภคขึ้นมาเป็นพิเศษ ซึ่งต่อมาได้มีการประกาศบังคับใช้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 เพื่อให้มีระบบวิธีพิจารณาคดีที่เอื้อต่อการใช้สิทธิเรียกร้องของผู้บริโภค ให้ผู้บริโภคที่ได้รับความเสียหายได้รับการแก้ไขเยียวยาด้วยความรวดเร็ว ประหยัด ด้วยเหตุนี้ กฎหมายจึงบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภคโดยให้สิทธิผู้บริโภคฟ้องคดีได้โดยที่ไม่มีหลักฐานเป็นหนังสือ หรือไม่ได้ทำสัญญาตามแบบที่กฎหมายกำหนด รวมถึงการกำหนดให้ข้อตกลงที่ทำกันไว้นอกสัญญาของผู้ประกอบธุรกิจถือเป็นส่วนหนึ่งของสัญญามีการยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลแก่ผู้บริโภค และมีการแต่งตั้งเจ้าพนักงานคดีในการให้ความช่วยเหลือ แต่ต่อมา พบว่า มีการฟ้องคดีผู้บริโภคเข้าสู่การพิจารณาของศาลยุติธรรมเป็นจำนวนมาก โดยคดีผู้บริโภคที่มีการฟ้องนั้นปรากฏว่าเป็นคดีที่

ผู้ประกอบการธุรกิจฟองผู้บริโภคเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับมีความเห็นและเสียงสะท้อนจากสังคมเกี่ยวกับผลการบังคับใช้กฎหมายฉบับนี้ว่าเป็นการเอื้อประโยชน์ให้แก่ฝ่ายผู้ประกอบการ โดยเฉพาะนายทุนประเภทสถาบันการเงินในการเร่งรัดหนี้สิน จึงทำให้เกิดปัญหาว่ากฎหมายฉบับดังกล่าว สามารถที่จะคุ้มครองผู้บริโภคได้จริงหรือไม่ (สุขุมศุภนิธย์, 2548) ทั้งนี้ เนื่องจากพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 ได้ให้ความหมายไว้โดยรวมถึงการให้สิทธิแก่ผู้ประกอบการธุรกิจสามารถฟ้องผู้บริโภคได้ด้วย ทั้งที่เจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 มีหลักการที่สำคัญ เพื่อคุ้มครองผู้บริโภคให้สามารถฟ้องคดีได้ด้วยความสะดวก รวดเร็วและเสียค่าใช้จ่ายน้อย การที่มาตราดังกล่าวให้สิทธิแก่ผู้ประกอบการธุรกิจสามารถฟ้องผู้บริโภคได้ด้วยนั้นจะเป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมายฉบับนี้ที่มุ่งคุ้มครองผู้บริโภคเป็นสำคัญหรือไม่และอาจไม่สอดคล้องกับหลักความเสมอภาค ซึ่งถือเป็นหลักการพื้นฐานของศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ที่เรียกร้องให้ต้องปฏิบัติต่อบุคคลที่มีสาระสำคัญเหมือนกันอย่างเท่าเทียมกันและจะต้องปฏิบัติต่อบุคคลที่มีสาระสำคัญไม่เหมือนกันให้แตกต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะของเรื่องนั้น ๆ มิฉะนั้นถือเป็นการเลือกปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียมกันขัดต่อหลักความเสมอภาค ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริโภคกับผู้ประกอบการตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ไม่เท่าเทียมกันไม่ว่าจะเป็นฐานะทางเศรษฐกิจการศึกษา หรืออำนาจต่อรอง เป็นต้น ผู้วิจัยจึงค้นพบปัญหาว่ามีประเด็นปัญหาสำคัญที่ควรทำการศึกษา คือ สิทธิความเสมอภาคว่าการที่พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 เรื่องการให้สิทธิแก่ผู้ประกอบการธุรกิจสามารถฟ้องผู้บริโภคเป็นคดีผู้บริโภคได้จะเป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมายฉบับดังกล่าวหรือไม่จะสอดคล้องกับหลักความเสมอภาคหรือไม่เพื่อนำมาเป็นข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาต่อไป (ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศานต์, 2543); (ศรัณย์ ศรัณยสุนทร, 2559)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับหลักความเสมอภาคทางกฎหมายในการพิจารณาคดีคุ้มครองผู้บริโภคของไทย
2. เพื่อศึกษาหลักการ แนวคิดเกี่ยวกับการคุ้มครองผู้บริโภคและกฎหมายวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค
3. เพื่อศึกษามาตรการในทางกฎหมายเกี่ยวกับคดีวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค เพื่อให้มีประสิทธิภาพและเป็นประโยชน์ต่อผู้บริโภค

วิธีดำเนินการวิจัย

วิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาค้นคว้า และรวบรวมเอกสาร งานวิจัยต่าง ๆ (Documentary Research) ได้แก่

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับหลักความเสมอภาคทางกฎหมายในการพิจารณาคดีคุ้มครองผู้บริโภคของไทย
  - 1.1 ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับหลักความเสมอภาคจากเอกสาร ตำรา
  - 1.2 ศึกษาและค้นคว้าหลักความเสมอภาคในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 27 ที่กำหนดให้สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้โดยชัดแจ้งจากระบบฐานข้อมูลในเว็บไซต์บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต
  - 1.3 ศึกษาและค้นคว้าจากวารสารกฎหมาย บทความวิชาการ และบทความวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสิทธิความเสมอภาคการพิจารณาคดีคุ้มครองผู้บริโภคของไทย
2. หลักการแนวคิดเกี่ยวกับการคุ้มครองผู้บริโภคและกฎหมายวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค
  - 2.1 ศึกษาและค้นคว้าแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับหลักการพื้นฐานของกฎหมายปกครอง กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคของไทย

2.2 ศึกษาแนวคิดและเหตุผลของการจัดให้มีพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551

2.3 ศึกษาและวิเคราะห์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 46 บัญญัติเรื่องให้สิทธิของผู้บริโภคยอมรับได้รับความคุ้มครอง

2.4 ศึกษาและค้นคว้าจากวิทยานิพนธ์ บทความวิชาการและบทความวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสิทธิความเสมอภาคการพิจารณาคดีคุ้มครองผู้บริโภคของไทย

2.5 ศึกษาและค้นคว้าคดีตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสิทธิความเสมอภาคการพิจารณาคดีคุ้มครองผู้บริโภคของไทย เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย

3. วิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสิทธิความเสมอภาคการพิจารณาคดีคุ้มครองผู้บริโภคของไทย

ผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาสิทธิความเสมอภาคการพิจารณาคดีคุ้มครองผู้บริโภคของไทย พบว่าพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 เป็นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นภายใต้แนวความคิดที่ต้องการแก้ไขปัญหาความไม่เป็นธรรมในการดำเนินคดีที่ผู้บริโภคมีข้อพิพาทกับผู้ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการบริโภคสินค้าหรือบริการ ซึ่งผู้บริโภคมีสถานะทางเศรษฐกิจและอำนาจต่อรองที่ไม่เท่าเทียมกับผู้ประกอบธุรกิจ พระราชบัญญัติฉบับนี้จึงได้กำหนดวิธีพิจารณาขึ้นใหม่ โดยมีเหตุผลในการประกาศใช้กฎหมาย คือ เพื่อให้มีระบบวิธีพิจารณาคดีที่เอื้อต่อการใช้สิทธิเรียกร้องของผู้บริโภค ให้ผู้บริโภคที่ได้รับความเสียหายได้รับการแก้ไขเยียวยาด้วยความรวดเร็ว ประหยัดและเป็นธรรมอย่างแท้จริง อีกทั้งให้อำนาจศาลในการพิจารณาคดีและแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีได้อย่างกว้างขวาง นอกจากนี้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภคยังมุ่งคุ้มครอง

สิทธิของผู้บริโภคและสร้างความเป็นธรรมแก่ผู้บริโภค ไม่ให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากผู้ประกอบธุรกิจ และเพื่อให้ผู้บริโภคได้รับการเยียวยาความเสียหายที่เสียค่าใช้จ่ายน้อย รวดเร็วมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมด้วย ประกอบกับจะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติฉบับนี้ มีการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้บริโภคมากขึ้นกว่าเดิมหลายประการ เช่น ผู้บริโภคสามารถฟ้องคดีได้ด้วยวาจา ผู้บริโภคไม่ต้องเสียค่าขึ้นศาลในการฟ้องคดี เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษา พบว่า มีปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากการนำพระราชบัญญัติฉบับนี้มาบังคับใช้ เนื่องจากพระราชบัญญัติดังกล่าวนิยามความหมายของคำว่า “คดีผู้บริโภค” หมายความว่า การให้ผู้ประกอบธุรกิจสามารถฟ้องผู้บริโภคเป็นคดีผู้บริโภคได้ด้วยมิใช่เฉพาะผู้บริโภคเท่านั้นที่จะสามารถฟ้องผู้ประกอบธุรกิจเป็นคดีผู้บริโภคได้โดยค้นพบเป็นประเด็นปัญหาต่าง ๆ ดังนี้

ถ้าเปรียบเทียบความหมายของคำว่า “ผู้บริโภค” และ “คดีผู้บริโภค” ของประเทศไทยกับต่างประเทศ พบว่า

1.1 ความหมายของ “ผู้บริโภค”

เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศสหรัฐอเมริกา โดยภาพรวม พบว่า บุคคลที่กฎหมายประสงค์จะคุ้มครองคือ “ผู้บริโภค” ตามกฎหมายของประเทศสหรัฐอเมริกา ทั้งในระดับสหพันธรัฐและมลรัฐ คือ บุคคลที่ทำธุรกรรมว่าด้วยการบริโภค ได้แก่ บุคคลที่ซื้อหรือใช้สินค้าหรือบริการ ซึ่งจะมีนิยามที่แตกต่างกันไปตามกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองผู้บริโภคในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง กฎหมายบางฉบับกำหนดว่า บุคคลธรรมดาเท่านั้นที่เป็นผู้บริโภคได้ บางฉบับกำหนดให้หมายความรวมถึงนิติบุคคลด้วย แต่ส่วนใหญ่กฎหมายจะกำหนดให้คุ้มครองบุคคลที่ใช้สินค้าหรือบริการในเชิงส่วนบุคคลหรือใช้ในครัวเรือน ซึ่งคล้ายคลึงกับของประเทศไทยที่นิยามความหมายของผู้บริโภคไว้ให้หมายความรวมถึงทั้งบุคคลธรรมดา และนิติบุคคล รวมถึงจะกำหนดให้คุ้มครองบุคคลที่ใช้สินค้าหรือบริการในเชิงส่วนบุคคลหรือใช้ในครัวเรือนที่ผลิตหรือจำหน่ายแจกเพื่อขายแก่ผู้บริโภคสำหรับใช้ในบริเวณบ้านที่อยู่อาศัย โรงเรียน หรือเพื่อการใช้ส่วนบุคคล เพื่อบริโภคหรือความบันเทิงในบริเวณดังกล่าว

สำหรับความหมายของผู้บริโภคในประเทศอังกฤษ โดยภาพรวม พบว่า บุคคลที่กฎหมายประสงค์จะคุ้มครอง คือ “ผู้บริโภค” ตามกฎหมายของประเทศอังกฤษ คือ “ผู้บริโภค” ผู้ที่ได้มาซึ่งสินค้าในราคาไม่เกินกว่า 40,000 เหรียญ ให้ถือว่าเป็นผู้บริโภค รวมทั้งเป็นบุคคลหรือนิติบุคคลก็ได้ และผู้ที่ได้มาซึ่งสินค้าหรือบริการจากผู้ประกอบธุรกิจ เพื่อนำมาใช้สอยด้วยตนเองหรือใช้ในกิจการของตนเองตามปกติ มิใช่ได้มาเพื่อนำไปขายต่อหรือนำไปใช้ผลิตสินค้าของตนเองโดยตรง ซึ่งคล้ายคลึงกับของประเทศไทยที่กำหนดให้คุ้มครองบุคคลที่ใช้สินค้าหรือบริการในเชิงส่วนบุคคลหรือใช้ในครัวเรือน

1.2 ความหมายของ “คดีผู้บริโภค”

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 ของประเทศไทยถูกออกแบบมาเพื่อจัดระบบวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภคเสียใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 4 ประการ คือ 1) ให้ผู้บริโภคมีโอกาสเข้าถึงความยุติธรรมได้สะดวกยิ่งขึ้น 2) จัดกระบวนการค้นหาความจริงให้มีประสิทธิภาพและเป็นธรรม 3) ปรับปรุงระบบวิธีพิจารณาคดีให้รวดเร็วและเพิ่มเติมหลักเกณฑ์ที่เอื้อต่อการเยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้บริโภค และ 4) เสริมสร้างมาตรฐานทางจริยธรรมในการดำเนินธุรกิจ และป้องปรามผู้ประกอบการธุรกิจที่ไม่สุจริต โดยพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 ได้นิยามความหมายของคดีผู้บริโภคว่า “คดีแพ่งระหว่างผู้บริโภคหรือผู้มีอำนาจฟ้องคดีแทนผู้บริโภค ตามมาตรา 19 หรือตามกฎหมายอื่น กับผู้ประกอบการธุรกิจซึ่งพิพาทกันเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ตามกฎหมายอันเนื่องมาจากการบริโภคสินค้าหรือบริการ” กล่าวคือ คู่ความฝ่ายหนึ่งต้องเป็นผู้บริโภคหรือเป็นผู้ฟ้องคดีแทนผู้บริโภค ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ประกอบธุรกิจ ซึ่งจากการศึกษาเรื่องนี้ทำให้ทราบว่าคดีผู้บริโภค ให้ความสำคัญรวมถึงคดีที่ผู้ประกอบการฟ้องผู้บริโภคได้ด้วย ซึ่งกรณีดังกล่าวนี้เมื่อเกิดข้อพิพาทขึ้นอาจทำให้ผู้บริโภคตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบได้

ส่วนความหมาย คดีผู้บริโภค ในประเทศสหรัฐอเมริกา นั้น ผู้บริโภคมีลักษณะเป็นสมาคมหรือสมาพันธ์ต่างมีส่วนในการคุ้มครองผู้บริโภค และมีอยู่ทั่วประเทศในทุกมลรัฐ แต่ไม่มีวัตถุประสงค์ฟ้องคดีเพื่อผู้บริโภค เพราะคดีเหล่านี้หากไม่ฟ้องโดยผู้เสียหายก็อาจให้ Attorney General หรืออัยการของรัฐ หรือสหพันธรัฐฟ้องร้องให้ได้ ดังนั้น การพิจารณาคดีส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับคดีคุ้มครองผู้บริโภคในศาลมลรัฐมักจะเป็นคดีมโนสาเร่ ซึ่งหากผู้บริโภคตัดสินใจที่จะดำเนินคดีกับผู้ประกอบธุรกิจผู้บริโภคสามารถยื่นฟ้องคดีต่อศาลแขวงเพื่อให้มีการดำเนินคดีมโนสาเร่ได้ ซึ่งนอกจากการดำเนินคดีมโนสาเร่ของผู้บริโภคแต่ละรายแล้ว คดีคุ้มครองผู้บริโภคยังเป็นคดีที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนเป็นจำนวนมาก ผู้บริโภคสามารถเลือกดำเนินคดีแบบกลุ่ม (Class Action) ได้อีกทางหนึ่ง ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าประเทศสหรัฐอเมริกาจะไม่มีการบัญญัติกฎหมายวิธีพิจารณาเป็นการเฉพาะโดยภาพรวมแล้วบุคคลที่กฎหมายประสงค์จะคุ้มครอง คือ ผู้บริโภค ผู้ที่ทำธุรกรรมว่าด้วยการบริโภค อันได้แก่บุคคลที่ซื้อหรือใช้สินค้าหรือบริการ กฎหมายก็คุ้มครองผู้บริโภคโดยกำหนดให้พิจารณาเป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ซึ่งก็คล้ายคลึงกับของประเทศไทยแต่แตกต่างตรงที่ของประเทศไทยให้ความสำคัญรวมถึงผู้ประกอบการฟ้องผู้บริโภคได้ด้วย

สำหรับประเทศอังกฤษ ในการฟ้องคดีและการดำเนินคดีผู้บริโภคในประเทศอังกฤษรัฐบาลมองเห็นความจำเป็นในการคุ้มครองผู้บริโภค เนื่องจากปัจจัยสองประการ ได้แก่ 1) สภาพการผลิตและการจำหน่ายเปลี่ยนแปลงไป มีการใช้วิโฆษณามากขึ้น 2) สินค้าในตลาดมีวิธีการผลิตที่ลับซับซ้อน ใช้เทคโนโลยีสูงขึ้น ผู้บริโภคไม่สามารถหยั่งรู้ได้ถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสินค้าได้ด้วยตนเอง ระบบการคุ้มครองผู้บริโภคของอังกฤษนั้นมีการแต่งตั้งคณะกรรมการศึกษาปัญหาขึ้น เพื่อเสนอแนวทางแก้ไข เรียกว่า The Melony Committee on Consumer Protection ในปี ค.ศ. 1961 มีการจัดตั้ง Consumer Council ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็น The National Consumer Council ซึ่งหากเปรียบเทียบแล้วเห็นว่าคล้ายกับการทำงานของคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภคของประเทศไทยในปัจจุบัน แต่ NCC ของประเทศอังกฤษเป็นหน่วยงานอิสระซึ่งได้งบประมาณจากรัฐบาล มีบทบาท

ด้านการเฝ้าระวังประโยชน์ของผู้บริโภคและเป็นสภาที่ปรึกษาให้แก่หน่วยงานด้านนี้ของภาครัฐอีกประมาณ 60 แห่ง บทบาทของ NCC ถือได้ว่าเป็นองค์กรอิสระที่มีบทบาทเสริมหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายอีกมากมายในเรื่อง การคุ้มครองผู้บริโภค ซึ่งประกอบด้วย Department of Prices and Affairs ปัจจุบันยุบรวมกับ Department of Trade and Industry หน่วยงานนี้มีอำนาจตามกฎหมายสำคัญ ๆ หลายฉบับที่เกี่ยวกับการบริโภค อาทิเช่น ออกข้อกำหนดตามกฎหมาย Consumer Credit Act 1974 และ Consumer Protection Act 1987 (ส่วนที่ 2) และมีความรับผิดชอบโดยประสานกันกับ Office of Fair Trading ซึ่งเกิดขึ้นตามกฎหมาย Fair Trading Act 1973 เพื่อดูแลให้เกิดการแข่งขันทางการค้าที่เป็นธรรม

1.3 คดีผู้บริโภคตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 กับหลักความเสมอภาค พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 บัญญัติไว้โดยสอดคล้องกับเจตนารมณ์หรือไม่เห็นว่าการให้นิยามความหมายของผู้บริโภคที่ให้ความหมายรวมถึงผู้ประกอบการฟ้องผู้บริโภคได้ด้วยนั้น ไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 ฉบับนี้ เนื่องจากเมื่อพิจารณา นิยามคำว่า “คดีผู้บริโภค” ให้นิยามความหมายไว้ว่า “คดีแพ่งระหว่างผู้บริโภคหรือผู้มีอำนาจฟ้องคดีแทนผู้บริโภค ตามมาตรา 19 กับผู้ประกอบการธุรกิจ ซึ่งพิพาทกันเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ตามกฎหมายอันเนื่องมาจากการบริโภคสินค้าและบริการ” รวมทั้งมาตรา 17 ที่เปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการธุรกิจฟ้องผู้บริโภคเป็นคดีผู้บริโภคได้ เท่ากับให้นำกฎหมายประมวลวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภคที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการคุ้มครองผู้บริโภคมาใช้บังคับแก่ผู้บริโภคเสียเอง ซึ่งไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมายวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภคและการใช้กฎหมายวิธีสบัญญัติที่ต้องสอดคล้องและไม่ขัดกับกฎหมายสารบัญญัติ นอกจากนี้ ผู้ประกอบการก็ยังอาศัยประโยชน์จากความรวดเร็วคล่องตัวของกระบวนการพิจารณาคดีผู้บริโภคตามพระราชบัญญัตินี้ในการฟ้องร้องและดำเนินคดีต่อผู้บริโภค ซึ่งเป็นประโยชน์ที่ผู้ประกอบการไม่อาจได้รับจากการดำเนินคดีแพ่งตามกระบวนการพิจารณาคดีแพ่งทั่วไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 ได้บัญญัติไว้โดยสอดคล้องกับความเสมอภาคหรือไม่เห็นเห็นว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 27 บัญญัติรับรองให้บุคคลยอมเสมอภาคกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกันว่าชายหรือหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายภาพหรือสุขภาพสถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญจะกระทำมิได้ จากบทบัญญัติดังกล่าวรัฐจึงต้องปฏิบัติต่อบุคคลที่เหมือนกันในสาระสำคัญอย่างเดียวกัน ในกรณีพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 ได้บัญญัติให้ใช้บังคับโดยให้สิทธิผู้ประกอบการสามารถ ฟ้องผู้บริโภคได้เช่นเดียวกับที่ผู้บริโภคฟ้องผู้ประกอบการได้ด้วยนั้น เท่ากับให้ผู้ประกอบการซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา รวมถึงอำนาจต่อรองที่ดีกว่าใช้มาตราดังกล่าวเป็นช่องทางในการบังคับคดีกับผู้บริโภค ทำให้ผู้บริโภคตกอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบผู้ประกอบการ เพราะผู้บริโภคอยู่ในฐานะที่ไม่เท่าเทียมกัน กับผู้ประกอบการแทบจะทุก ๆ ด้าน ดังนั้น พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 ได้บัญญัติโดยให้สิทธิผู้ประกอบการสามารถ ฟ้องผู้บริโภคเป็นคดีผู้บริโภคได้เช่นเดียวกับที่ผู้บริโภคฟ้องผู้ประกอบการเป็นคดีผู้บริโภคได้นั้น ถือเป็นกรปฏิบัติต่อบุคคลที่แตกต่างกันในสาระสำคัญอย่างเดียวกัน ย่อมไม่ธรรมและไม่สอดคล้องกับหลักความเสมอภาค

อภิปรายผล

กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคเกี่ยวกับพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 แก้ไขเพิ่มเติมโดย (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 เป็นกฎหมายที่ทำให้ผู้บริโภคได้รับความเป็นธรรมและไม่ถูกเอาเปรียบ เพื่อใช้บังคับในคดีที่มีข้อพิพาทระหว่างผู้บริโภคกับผู้ประกอบกิจการในคดีแพ่งตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองผู้บริโภคและกฎหมายเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสินค้าที่ไม่ปลอดภัยเมื่อศึกษาวิจัยเห็นควรแก้ไขนิยามความหมายของคำว่า “คดีผู้บริโภค” แห่งพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 โดยกำหนดให้เฉพาะแต่ผู้บริโภคเท่านั้นที่สามารถฟ้องผู้ประกอบการธุรกิจเป็นคดีผู้บริโภคได้ ซึ่งการแก้ไขในเรื่องดังกล่าวน่าจะเป็นสิ่งที่เหมาะสม สามารถกระทำได้โดยไม่กระทบต่อภาพรวมของโครงสร้างตามพระราชบัญญัตินี้สอดคล้องกับแนวคิดของ ศรชัย อำนวย คำว่า “คดีผู้บริโภค” ตามมาตรา 3 (1) โดยกำหนดให้เฉพาะแต่ผู้บริโภคเท่านั้นที่สามารถฟ้องผู้ประกอบการธุรกิจเป็นคดีผู้บริโภคได้ และยกเลิกบทบัญญัติมาตรา 17 และเห็นควรกำหนดประเภทคดีผู้บริโภคให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น รวมถึงให้นำมูลค่าของจำนวนเงินมาใช้เป็นเกณฑ์ประกอบการพิจารณาความหมายของผู้บริโภคเพื่อคุ้มครองผู้ประกอบการรายย่อย ดังเช่นเดียวกับในประเทศออสเตรเลีย รวมทั้งนิยาม คำว่า “ผู้บริโภค” เห็นควรกำหนดนิยาม คำว่า “ผู้บริโภค” โดยให้นำมูลค่าของสัญญาหรือจำนวนเงินมาใช้เป็นเกณฑ์ประกอบการพิจารณาด้วย (ศรชัย อำนวย, 2560) สอดคล้องกับงานวิจัยของ วิชัช จีระแพทย์ แยกความหมายของผู้บริโภคกับผู้ประกอบธุรกิจออกจากกันเพื่อจะได้เป็นการคุ้มครองผู้ประกอบการรายย่อยได้อีกด้วยดังเช่นเดียวกับในประเทศออสเตรเลีย อันเป็นการลดความเหลื่อมล้ำในสังคมเศรษฐกิจให้ลดน้อยลง (วิชัช จีระแพทย์, 2523); (จักรพงษ์ เล็กสกุลไชย, 2545)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาปัญหาสิทธิความเสมอภาคการพิจารณาคดีคุ้มครองผู้บริโภคของไทย ผู้ศึกษาเห็นว่าเพื่อให้การใช้สิทธิเรียกร้องของผู้บริโภคเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสามารถบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างแท้จริงตรงตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 และสอดคล้องตามหลักความเสมอภาคในการคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภคจึงเห็นควรปรับปรุงกฎหมาย ข้อเสนอแนะ 1) เห็นควรแก้ไขนิยามความหมายของคำว่า “คดีผู้บริโภค” แห่งพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 โดยกำหนดให้เฉพาะแต่ผู้บริโภคเท่านั้นที่สามารถฟ้องผู้ประกอบการธุรกิจเป็นคดีผู้บริโภคได้ ซึ่งการปรับปรุงในเรื่องดังกล่าวน่าจะเป็นสิ่งที่เหมาะสมเพื่อให้ผู้บริโภคมีประโยชน์มากที่สุด 2) ควรกำหนดประเภท คดีผู้บริโภคให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น รวมถึงให้นำมูลค่าของจำนวนเงินมาใช้เป็นเกณฑ์ประกอบการพิจารณา

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานวิจัยเรื่องศึกษากรณีปัญหาสิทธิความเสมอภาคของการพิจารณาคดีคุ้มครองผู้บริโภคของไทย ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรีประจำปี พ.ศ. 2566 ขอบพระคุณผู้บริหารมหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี ที่สนับสนุนการทำวิจัยครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- กุลพล พลวัน. (2558). พัฒนาการแห่งสิทธิมนุษยชน. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.
- จักรพงษ์ เล็กสกุลไชย. (2545). คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ภาค 1 ถึง ภาค 3). (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม.
- ชัยวัฒน์ วงศ์พัฒนศาสตร์. (2543). กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.
- เดือนเด่น นิคมบริรักษ์ และสุธีร์ ศุภินิตย์. (2541). การคุ้มครองผู้บริโภคฝ่ายการวิจัยเศรษฐกิจรายสาขา สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงพาณิชย์.
- ปรัชญา อยู่ประเสริฐ. (2551). การไกล่เกลี่ยในประเทศออสเตรเลีย กฎหมายเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ย ข้อพิพาท ศูนย์วิทยการระดับข้อพิพาททางเลือก สำนักกระับข้อพิพาท สำนักงานศาล ยุติธรรม. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพลส จำกัด.
- ภุชญา วัฒนรุ่ง. (2544). หลักกฎหมายมหาชน (Principles of Public Law). (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วิรัช จีระแพทย์. (2523). กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคด้านการโฆษณา. ใน วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศรชัย อำนวย. (2560). หลักความเสมอภาคกับกรณีสิทธิการฟ้องคดีของผู้ประกอบธุรกิจตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551. ใน การค้นคว้าอิสระนิติศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ศรัณย์ ศรัณยสุนทร. (2559). วิธีพิจารณาคุ้มครองผู้บริโภคทางแพ่งในชั้นศาล. ใน วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุขุม ศุภินิตย์. (2548). คำอธิบายกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- แสง บุญเฉลิมวิภาส. (2548). หลักกฎหมายอาญา. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.